

UN DECUPAJ ANALITIC AL ARHEOLOGIEI PALEOLITICULUI DIN ROMÂNIA

Mircea Anghelinu

*"To experiment in the head is cheaper
than to experiment in actuality"*

J.A.J. Gowlett

*"We are no longer bound to the
quantification of presences, but we are also
drawn to the interpretation of absences"*

Ian Hodder

Acceptată ca "disciplină istorică autonomă", conform definiției din "Enciclopedia Arheologiei și Istoriei vechi a României", mai mult chiar, unică sursă documentară pentru perioadele preistorice – cu perspective de independență metodologică, așadar – arheologia și-a conturat în România o fizionomie originală, de la care nici cercetarea paleoliticului nu face excepție: atitudinea majorității practicienilor față de construcțiile teoretice o constituie fie indiferența, fie scepticismul. Această poziție, aflată în umbra tradiționalismului și solidității aparente a rutinei, e adoptată în contextul în care ferventa activitate a diferitelor școli occidentale din ultimele decenii, a transfigurat, atunci când nu a anulat, o serie amplă de concepte și pre-metodologii vehiculate și aplicate cu convingerea uzualului. "Cenușăreasa" arheologiei noastre, cel puțin prin numărul restrâns al celor cu preocupări în acest domeniu, se recomandă printr-o serie de trăsături pe care vom încerca să le decelăm în rândurile următoare.

"Studiul istoric" al preistoriei – al cărei semnificativ prefix și mai ales lipsa izvoarelor alternative ar invita cel puțin la prudență - necesită, și cvasitotalitatea arheologilor români o clamează binevoitor, o specifică rigoare. A constata un progres al acesteia din urmă în ultima perioadă ar putea părea banal, dacă amplitudinea pur volumetrică a acestui progres n-ar evidenția eșafodaje conceptuale arhaice, greu de metamorfozat atunci când, foarte rar, acest lucru se încearcă. Contingențele specifice istoriei arheologiei – și discursului istoric românesc în general – explică, în parte, lipsa de sistematizare a amintitei rigori și justifică oportunitatea discutării unei metodologii proprii. Într-un astfel de context, încercarea de a elabora un decupaj analitic și istoric ne apare de o utilitate comparabilă doar cu dificultatea unui astfel de demers. Remarca noastră e explicabilă prin absența generalizată a unor indicații explicite asupra concepției, metodei și tehnicii de interpretare a materialului arheologic. Având în vedere caracterul subînțeles al acestor etape metodologice, eventualitatea unor erori de interpretare ne apare pe de-o parte probabilă, iar pe de alta, sperăm noi, scuzabilă. Acest notabil dezavantaj reprezintă el însuși un argument – stimulativ – ce ne justifică intenția.

Perspectiva istorică - firească și în același timp elocventă - sperăm să evidențieze caracterul analitic și nu critic propriu-zis al observațiilor ce se vor face, într-un scop dorit constructiv. Facem

precizarea că panorama bibliografică, deliberat selectivă, acordă o atenție specială studiilor cu caracter monografic, considerate de noi relevante și economice în susținerea propriei argumentații.

1. STRUCTURAREA UNEI PARADIGME

1.1. Primele preocupări

“La mode n’en veut plus de l’histoire, c’est de la préhistoire, de l’antéhistoire qu’elle veut, où la pauvre Clio ne s’y connaît plus...” afirma Cezar Bolliac în 1870 și, conform unui model general european, începutul cercetării paleolitice din România se datorează unor entuziaști, rezumându-se la descoperiri întâmplătoare, stimulate de altfel de elanul cercetărilor preistorice din Occident. Deși geologul Gr. Ștefănescu seranase încă din 1885 așezarea de la Mitoc, iar în Transilvania – pe atunci austro-ungară - Iulius Teutsch și Marton Roska începuseră în 1911 săpăturile de la Valea Cremenei și respectiv Cioclovina, I. Andrieșescu încă mai considera, în 1912, că “Le paléolithique de l’Europe orientate et meridionale est encore un probleme de l’avenir”¹. Lipsa unei activități direcționate metodologic și confuziile nu se prelungesc mult timp, colecțiile de tip antiquarist fiind curând înlocuite cu cele rezultate în urma săpăturilor sistematice. Activitatea marcantă a câtorva personalități – J. Teutsch, M. Roska, N.N. Moroșan și C.S. Nicolăescu-Plopșor – delimitează debutul științific al Paleoliticului românesc, caracterizat de un mimetism, previzibil de altfel, față de imaginea Paleoliticului în perspectivă franceză. În 1924, când abatele Breuil vizitează România, oferind prin acest gest girul științific al unei preistorician celebru, cunoașterea Paleoliticului atinsese și aici, în consonanță cu perspectiva europeană, nivelul primelor delimitări cronologice pe criterii tipologice².

1.2. 1938-Anul primelor sinteze

Apariția primelor două sinteze asupra evoluției culturilor paleolitice în acest areal geografic – “Le Paleolithique en Roumanie”, publicată de C.S. Nicolăescu-Plopșor în “Dacia” V/VI și “Le Pleistocene et le Paleolithique de la Roumanie de Nord-est” a lui N.N. Moroșan, apărută în Anuarul Institutului Geologic al României, vol. XIX – ne apare decisivă din două motive: pe de-o parte, ele atestă volumul (prin repertorierea siturilor) și comprimă concluziile activității anterioare, iar pe de altă parte se vor constitui într-un model de cercetare ale cărui principii, îmbunătățite, se vor conserva până azi.

În primul rând, disjunția *Natură-Cultură*³ este fermă: absența completă a unor observații privind evoluția tipurilor umane (C.S. Nicolaescu-Plopșor) sau simpla menționare a câtorva descoperiri antropologice (N.N. Moroșan, p. 143) argumentează practic o viziune obiectivată a *Naturii*, ce acționează exclusiv din exterior, prin contingente climatice, presupunerea unei etajări a orizontului cognitiv în funcție de tipurile ce caracterizează evoluția antropologică - cu implicații în comportamentul cultural - lipsind în această etapă.

Atașarea apriorică a arheologiei paleolitice de cercetarea istorică este demonstrată de viziunea “istodică” (culturalistă și difuzionistă) asupra tehnocomplexelor paleolitice, “culturi” arheologice implicate ce atestă migrații și invazii (industriile Levalloisiene vin din Orient, Aurignacianul

¹ Andrieșescu, M.I., “Contribuție la Dacia înainte de Romani”, Iași, 1912, p. 16-17

² Nicolăescu-Plopșor, C.S., “Le Paléolithique en Roumanie”, Dacia, V-VI, 1938, p. 41-107

³ Otte, M., - 1995, “Processus éducationnels au paléolithique”, Man and environment in the Palaeolithic, ERAUL 62, Liege, ed. H. Ullrich, Otte M.,-1996, “Introduction” – lucrările “Nature et culture”, Actes du Colloque International de Liège, ERAUL 68, vol.I, 5-8

din Asia etc). Nu este invocată nici o diferențiere fundamentală față de evoluția istorică ulterioară. Când privește delimitarea diacronică a acestor "culturi", ea se face prin transpunerea exactă a stadiului succesiunii acestora în Franța. În fapt, această *succesiune* evidențiază viziunea vertical-stratigrafică, preocupată exclusiv de delimitarea secvențelor evolutive. Criteriul tipologic este suficient pentru această disjuncție: "tipurile" ordonează spațio-temporal, ele transmit informația arheologică direct, în absența oricărei medieri și capătă un caracter normativ. Recuperarea materialului faunistic are și ea în vedere stabilirea aceleiași succesiuni, de data aceasta ea privind asociațiile faunistice, a căror constituție dorește să transmită, cu preponderență, caracteristicile generale ale mediului, în timp ce transformarea spectrului faunistic în resurse de subsistență rămâne prezumtivă. Cercetarea modului de viață, a cotidianului și a proceselor adaptative este abandonată presupunerilor și deschisă paralelelor etnografice gratuite. Principii similare de studiu caracterizează și activitatea arheologică a lui Marton Roska⁴.

O astfel de concepție, sub toate aspectele, emise într-o perioadă în care cronologia Paleoliticului se rezuma în întreaga Europă la biunivocitatea taxon-stratigrafie, iar descoperirile antropologice încă hrăneau polemici, ne apare firească și conformă volumului de informație al epocii. În acest context, ținem să evidențiem preocuparea primilor doi autori pentru cadrul climatic specific ce ar fi putut afecta viața comunităților preistorice și, de asemenea, justetea multor observații stratigrafice.

1.3. C.S. Nicolăescu-Plopșor și "Școala paleoliticului" din România

Schimbarea cadrului politico-ideologic din România postbelică și impactul acestuia asupra cercetării arheologice nu face obiectul acestui articol. Dată fiind complexitatea implicată de o atare inițiativă, ea necesită o abordare specială. Deși previzibilă amplificarea preocupărilor pentru cercetarea istoriei și preistoriei are o puternică tentă politico-ideologică, presiunea acesteia are un impact relativ redus asupra interpretării, fie și formale, a materialului arheologic paleolitic, el fiind mai degrabă indirect.

Reluarea, în 1951, a săpăturilor de la Peștera Muierilor (Baia de Fier, jud. Gorj) de către un colectiv condus de C.S. Nicolăescu-Plopșor, va impulsiona și o vastă activitate perieghetică, peste 125 de peșteri fiind repertorizate⁵. Atenția acordată peșterilor, în contextul limitelor specifice pe care prospectarea arheologică le întâmpină în identificarea siturilor paleolitice nu a rămas lipsită de urmări, un comportament ("Musterian de peșteră") devenind rapid o unitate taxonomică (contra delimitării unui facies cultural pe baza implantării geo-topografice - vezi nota⁶).

Semnificativ pentru această etapă de cercetare ne apare transformarea șantierului de la Peștera Muierilor într-o "școală" a Paleoliticului, majoritatea specialiștilor ce au manifestat ulterior astfel de preocupări fiind discipolii lui C.S. Nicolăescu-Plopșor. În consecință, *amprenta personalității* marelui paleolitician va trasa, în calitate de matrice proeminentă, o direcție de studiu, o metodă de interpretare și, implicit, o tehnică de săpătură, aspecte lizibile chiar din prefețele monografiilor ce vor

⁴ Roska, M., - 1923, "Săpăturile din peștera de la Cioclovina", Publicațiile Comisiunii monumentelor Istorice, II, Cluj, p. 27-55; Roska, M., - 1925, "Rapport préliminaire sur les fouilles archéologiques de l'année 1925", Dacia, II, p. 404-409; Roska, M., - 1929, "Recherches nouvelles sur le Solutrén de Transylvanie", Bul. Societ. de Științe Cluj, IV, p. 85-86

⁵ Nicolăescu-Plopșor, C.S., - 1953, "Date preliminare asupra rezultatelor paleoantropologice de la peștera Muierilor-Baia de Fier", SCIV, 1-2, p. 195-207; Nicolăescu-Plopșor, C.S., - 1957, "Le Paléolithique dans République Populaire Roumaine a la lumière des dernières recherches", Dacia, N.S., I, p. 41-60

⁶ Anghelino, M., -1998, "Observații asupra musterianului carpatic", Cercetări Istorice, XVII, 1, Iași, p. 19-36

fi publicate în perioada următoare. Ameliorarea sensibilă a acestora în etapa următoare, nu va disimula principiile de studiu și acestea rămân:

- abandonarea evoluției tipurilor umane exclusiv studiilor de antropologie fizică, ceea ce conduce la o înstrăinare a limitelor "innăscute" față de influența lor în comportamentul socio-cultural;
- concepția culturalist-istorică asupra tehnocomplexelor paleolitice;
- metoda stratigrafic-diacronică de exploatare a sitului arheologic;
- tehnica "altimetrică" (a "paselor mecanice", variabile în funcție de scrupulele fiecărui cercetător) de recuperare a materialului arheologic;
- primatul indiscutabil al tipologiei utilajului litic în descrierea "unităților culturale", unde modelele, terminologia și taxonii francezi sunt definitiv asimilați;
- utilizarea rezultatelor studiilor pluridisciplinare (paleopedologie, arheozoologie, mai târziu palinologie etc.) în aceeași viziune verticală;
- nu în ultimul rând, absența unor concepții și metodologii de studiu explicite, cauzată de factori asupra cărora vom reveni.

2. ETAPA ANALOGIEI

Perpetuarea cadrului paradigmatic descris mai sus poate fi dezvăluită prin analizarea câtorva monografii, ce sintetizează rezultatele unei activități pe cât de entuziaste, pe atât de omogenă metodologic. Ne aflăm în etapa "științei normale"⁷, securitatea paradigmat nepermițând anomalii: selecția problemelor, ca și a modului lor de rezolvare respectă tradiția și nu se adaptează decât formal. Mai mult chiar, faptele istorice se văd obligate să corespundă modelelor și așteptărilor: "Um so schlimmer für die Tatsachen!"

2.1. Sintezele tradiției

În 1970, Al. Păunescu publică "Evoluția armelor și uneltelor de piatră descoperite pe teritoriul României", un util îndreptar tehnologic al utilajului litic, acoperind o largă scară cronologică, din paleoliticul inferior până în epoca bronzului. Sinteza vizează actualizarea lexicului și noțiunilor privitoare la tehnica și tipologia materialului litic, în funcție de progresele realizate în Franța, în special pe baza activității lui F. Bordes.

În sprijinul celor afirmate în capitolul anterior, câteva aspecte posedă o puternică valoare demonstrativă. Evoluția antropologică - informația de la acea dată permitea structurarea în linii clare a arborelui genealogic al omului - e prezentată drept cadrul firesc al metamorfozei morfologice a materialului litic; acest cadru apare însă exterior, aproape "ecologic". Cum ar fi altfel posibilă abordarea "pe fiecare cultură în parte, începând cu cultura de prund și încheind cu cultura Noua"? (p. 9). Însăși alăturarea unui comportament tehnic evident supra-cultural unei unități etno-culturale, ale cărei criterii de identificare sunt sensibil diferențiate, probează dezinvoltura cu care, în această etapă "culturile" sunt manipulate în deplină siguranță (a se citi și "echivalență"). Cât privește *verticalitatea*, simpla invocare, la Ripiceni de exemplu, a unui "musterian superior", sau "superior final" (p.15),

⁷ Kuhn, T.S. - 1974, "Structura revoluțiilor științifice", Ed. Enciclopedică, București

exclusiv pe baza poziției stratigrafice, ne apare elocventă: unitățile taxonomice sunt valorizate, recurența interzisă, iar reflexul optimizării *in situ* - o obligație pentru omul paleolitic.

Ulterior acestei apariții, alte trei studii monografice văd lumina tiparului: "Paleoliticul din Țara Oașului" (M. Bitiri, 1972), "Paleoliticul superior și epipaleoliticul din Moldova" (M. Brudiu, 1974) și "Paleoliticul din Banat" (Fl. Mogoșanu, 1978). Tratarea lor împreună este justificată de câteva principii, aplicate de către toți autorii și expuse cu claritate în introducerea realizată de M. Brudiu la "Paleoliticul superior ...": "atât în cercetarea de teren cât și în expunerea rezultatelor, vom avea în vedere folosirea **metodei stratigrafice**, ca un instrument eficace de interpretare a materialelor arheologice. Eficiența acestei metode e verificată de cercetătorii acestui domeniu de mai bine de un secol ... "; "în interpretarea materialului arheologic vom folosi **metoda tipologică**, cu ajutorul căreia s-a stabilit și până acum, în domeniul arheologic, specificul tuturor culturilor materiale" (sublinierile ne aparțin). Aceste două metode, corelate cu statistica și chorologia schițează profilul acestei etape. Iconografic, ele se materializează în prezentarea profilelor stratigrafice, în desenarea utilajului litic "tipic" și în grafice cumulative. Planurile săpăturilor, prezentate doar de M. Bitiri și de M. Brudiu atestă tradiționala preocupare pentru "evoluție": sondaje înguste, alăturate uneori, secțiuni de tip tranșeu, însoțite de case. Topografic - planimetric, acolo unde există, sunt semnalate doar structurile de combustie și aglomerarea generală a materialului.

Evoluția antropologică nu este ignorată, dar trebuie subliniat că cele trei monografii recomandă atenției exclusiv progresul cultural reflectat în cultura materială, niciodată corelat unor etaje cognitive specifice. Idealul de progres hiedează și așteptările: calea, ireversibilă, a metamorfozei industriei litice o constituie diversificarea gamei tipologice și micșorarea dimensiunilor uneltelor.

Marele merit al acestei etape îl constituie însă consacrarea unei fizionomii regionale a paleoliticului de pe teritoriul României. Alături de "Evoluția uneltelor...", cele trei monografii, prin analogiile cu Europa centrală și Câmpia Rusă, dat fiind și noul orizont de cunoaștere de aici, apropie asocierile și fracționează o taxonomie prea generală. În acest fel, studiile chorologice câștigă în precizie.

Schema paleoclimatică alpină a Pleistocenului superior, aplicată până acum este pusă în discuție și un prim profil paleoclimatic regional, alcătuit pe baze palinologice și integrat unei monografii apare în "Paleoliticul din Banat".

2.2. O inițiativă punctuală - pluridisciplinaritatea

Începută cu câțiva ani mai devreme⁸, reevaluarea schemei paleoclimatice alpine și înlocuirea ei printr-un model adaptat regional, se va încheia în 1980⁹. Scepticismul cu care a fost primită de o parte a specialiștilor nu se datora fondării ei doar pe baze palinologice, asociate pe cât posibil pe studii paleopedologice și paleofaunistice, ci contestării unei cronologii devenite clasice. Confirmarea ei de

⁸ Cărciumaru, M., - 1973, "Câteva aspecte privind oscilațiile climatului din Pleistocenul superior în Sud-Vestul Transilvaniei", SCIVA, 24, 2, p.179-205

⁹ Cărciumaru, M., - 1980, "Mediul geografic în Pleistocenul superior și culturile paleolitice din România", Ed. Academiei Române, București

către o serie amplă de datări C₁₄, efectuate pe eşantioane provenind din depozitele peşterilor carpatice¹⁰ va stopa această alergie.

Conturarea unui cadru ecologic şi, mai ales, fixarea cronologiei prin metode de datare absolută, ar fi recomandat, în final, orientarea preferenţială spre studiul intra-sit şi abandonarea unei crono-chorologii ermetice şi auto-suficiente. Acest lucru nu a avut însă loc. Lipsa cronică de specialişti şi puterea tradiţiei au perpetuat scopurile cercetării, deci şi mijloacele ei.

În cadrul restrânsului spectru pluridisciplinar pe care şi l-a permis arheologia paleoliticului din România, trebuie remarcate rezultatele obţinute de Alex. Bolomey în cercetarea relaţiilor om-mediu şi în conturarea unui cadru eco-biologic specific comunităţilor paleolitice¹¹. Amintim, de asemenea, studiul materialului paleofaunistic din aşezarea gravettiană de la Lespezi¹². Din nefericire, integrarea şi multiplicarea observaţiilor şi concluziilor studiilor arheozoologice nu s-a generalizat, alte studii de aceeaşi valoare lipsind.

Considerăm că pluridisciplinaritatea, prea izolată, nu a făcut decât să îmbogăţească trunchiul paradigmei. Deşi a oferit perspectivele "orizontalizării" studiului, această orientare nu s-a manifestat, cel puţin în tehnicile de săpătură, care ar fi permis recuperarea integral-contextuală a materialului arheologic, în contextul său caracteristic.

2.3. Anacronismul

Creşterea exponenţială a informaţiei nu a reuşit să transforme cantitatea în calitate. Câtă vreme criteriile de selecţie a informaţiei arheologice rămân aceleaşi, perspectivele de interpretare istorică nu se modifică. Cel mai elocvent caz îl reprezintă relativ recent apăruta monografie a sitului de la Ripiceni Izvor¹³. Principiile orientative cu care ne-am obişnuit se regăsesc neschimbate: preeminenţa studiului materialului litic tipic – selecţia iniţială e completată de publicarea la fel de selectivă; aplicarea dogmatică a metodei Bordes, atenţia acordată succesiunii culturale etc. Cele două iniţiative cu pretenţii novatoare, expunerea concepţiei de săpătură şi deschiderea unei suprafeţe largi care ar fi facilitat studiul în plan, nu pot disimula formalismul: "concepţia", aşa cum este înţeleasă (p. 13-14), reprezintă în fapt o "tehnică", lapidar expusă; extensiunea orizontală se datorează exclusiv perspectivelor unei generoase topografii şi deosebitei bogăţii a materialului litic şi faunistic. Susţinem acest punct de vedere, oarecum restrictiv, datorită absenţei unui punct 0, elocventă prin ea însăşi, fapt combinat cu o săpătură altimetrică şi cu enorma distanţă între martorii strătigrfici (de fapt, între profile): toate circumstanţe ideale ale identificării unor false nivele de locuire, a căror proiecţie în plan îndeamnă la circumspecţie. Cât priveşte structurile de locuire (vetre, adăposturi), caracterul lor evident¹⁴ le-a recomandat automat atenţiei - şi mai puţin rigori - celor care au efectuat săpăturile. Cel puţin la aceste concluzii ne conduc fotografiile efectuate asupra acestora *in situ*. Alunecarea tradiţiei către tradiţionalism se dezvoltă cu pregnanţă.

¹⁰ Honea, K., - 1984, "Chronometry of the Romanian Middle and Upper: Implications of The Current Radiocarbon Dating Results", Dacia, N.S., XXVIII, 1-2, p. 12-39; Honea, K., - 1984, "Chronometry of the Romanian Middle and Upper: Implications of The Current Radiocarbon Dating Results", Dacia, N.S., XXVIII, 1-2, p. 12-39

¹¹ Dumitrescu, V., Bolomey, A., Mogoşanu, F., - 1983, "Esquisse d'un préhistoire de la Roumanie", Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti

¹² Bolomey, A., - 1989, "Consideraţii asupra resturilor de mamifere din staţiunea gravettiană de la Lespezi-Lutărie (jud. Bacău)", Carpica XX, p. 271-296

¹³ Păunescu A., - 1992, "Ripiceni Izvor. Paleolitic şi mezolitic – studiu monografic", Ed. Academiei, Bucureşti, passim

¹⁴ Gourhan. A.L, Brézillon, M., -1983, "Pincevent - Fouilles de la section 36", VIIe supplément a Gallia Préhistoire, I, texte

3. O FIZIONOMIE COMENTATĂ A ARHEOLOGIEI PALEOLITICULUI DIN ROMÂNIA

3.1. Materialismul

Utilizarea unui astfel de termen, expus suspiciunilor, nu este întâmplătoare, nici ca opțiune, nici ca sens. Mai exact, sensul în care este acceptat explică opțiunea: înțelegem prin *materialism* definirea unor înțelesuri culturale cu ajutorul relațiilor dintre om și mediul său, ideile, viața socială și chiar ideologia putând fi identificate pe baza producției materiale, evidentă în studiul arheologic¹⁵. De aici, propensiunea pentru studiul prezențelor materiale, cel mai frecvent, datorită conservării selective, fiind supus acestui studiu utilajul litic. Dorim a se face distincția față de accepțiunea marxistă a materialismului, doar o alternativă semantică a materialismului definit de noi¹⁶, și care caracterizează în opinia noastră cercetarea Paleoliticeului în România.

3.2. Culturalismul și afilierea istorico-umanistă

“Culturile paleolitice” s-au încetățenit în lexicul cercetătorilor deși, până acum, ele dezvăluie doar etape de omogenizare generală a comportamentului adaptativ, fragmentate în foarte laxe tradiții regionale și/sau diacronice. Recuperarea și studierea aproape exclusivă a utilajului litic conferă o semnificație centrală *tehnicității* în orizontul cultural atribuit comunităților preistorice. Rolul euristic, fortuit într-o măsură greu de delimitat, pe care aceasta îl joacă pentru cercetătorul contemporan, nu traduce automat o poziție similară a acesteia în viziunea artizanilor. Înțelesurile culturale pe care le atribuim comunităților dispărute, rămân un act de credință, în condițiile în care nu ne raportăm unor capacități cognitive diferite (implicit inferioare?) sau unor universuri simbolice pentru care nu există echivalenți etnografici.

“Intellectual și administrativ” legată de istorie, că de altfel întreaga tradiție europeană a arheologiei¹⁶ preistoria paleolitică din România nu-și supralicitează prefixul. Cu toate că această afiliere ne apare firească, iar riscul transformării acestei discipline într-o știință naturală este departe, față de mediile *New archaeology* de exemplu, ne permitem o remarcă: în condițiile actuale, parcimonia documentară impune un eșafodaj metodologic propriu, în care instrumentele altor discipline, chiar străine de istorie, să permită obținerea unei informații cu caracter real istoric. Am văzut că juxtapunerea unui model sociologic cu finalitate politică asupra datelor arheologice nu explică, ci presupune - cazul cel mai tipic, marxismul - o explicație. O concluzie cu valoare istorică necesită atât exploatarea holistică, cât și contextuală a documentației arheologice, iar acest lucru nu mai este posibil fără o reducere drastică a unităților de studiu și fără utilizarea rezultatelor altor discipline, conexe sau nu mediului umanist.

¹⁵ Hodder, I., -1986, *Reading the Past-Current approach to Interpretation in archaeology*, Cambridge University Press

¹⁶ Considerăm că materialismul dialectic nu a afectat direct cercetarea paleoliticului. Cel puțin caracterul dialectic și mutațiile istorice provocate prin contradicții și crize între relațiile și mijloacele de producție sunt absente în lucrările paleoliticienilor români, ceea ce nu se poate afirma în cazul celor sovietici.¹⁷ Cât privește presiunea ideologică, calea diferită, etatizată, de acțiune asupra interpretării rezultatelor cercetării, ea pare să fi determinat evitarea unui nivel superior de analiză istorică, o supralicitare a “mijloacelor” în detrimentul “scopurilor”. Într-o măsură greu de delimitat deocamdată, nefiresc de lungul popas al analogiei în descriptivism își poate afla una din cauze în refuzul schemelor marxiste de interpretare.

¹⁶ *Ibidem*

3.3. Descriptivismul tipologic

Preocupată de *prezențe*, atenția paleoliticienilor români s-a oprit asupra mărturiilor cele mai evidente. Materialul litic a fost considerat capabil, și exemplele sunt nenumărate, să țină un discurs istoric, chiar și rupt din contextul său. Tipologia este încă utilizată pentru a distinge amprenta culturală a unei comunități, acest fapt sugerând convingerea intimă a specialiștilor că matricea stilistică este explicit și nedisimulat prezentă în ansamblul litic. Graficele cumulative întăresc fermitatea și caracterul inapelabil al metodei. Câteva observații ne apar necesare: clasificarea pe criterii empirice presupune o exteriorizare – imposibilă – și utilizarea unor criterii ale asemănărilor și deosebirilor formale în funcție de o relevanță a lor stabilită de observatori¹⁷. Teoretic, criteriile se pot metamorfoza la nesfârșit și, la fel de adevărat, totul poate fi tipologizat. Cea care se lasă așteptată este depășirea acestei demers "intelectual static"¹⁸, prin suprapunerea unor tehnici de studiu al proceselor pe care tipologia ca atare le ignoră, sau doar le presupune: funcționalitatea, reascuțire, înmănușare, abandon etc. Unitățile taxonomice delimitate pe criterii tipologice atestă diferențe, dar nu le explică: descrierea, prin excelență în mijloc, nu poate rămâne un scop. "Tipul" unui utilaj litic, în accepțiune tradițională, dezvăluie în general patru paliere de studiu și interpretare, unele cu caracter implicit: 1. tehnologia de obținere a suportului; 2. funcționalitatea proprie a unelei; 3. ponderea sa statistică în ansamblu; 4. discutabila poziție de "fosilă directoare". Intercorelarea acestor aspecte putea delimita stilul unei comunități. Traseologia a compromis însă eficiența absolută a acestei metode. Astfel, complicațiile funcționale pe care le atestă un tip de unealtă, prin nomenclatură definită funcțional¹⁹, intensitatea scăzută de transformare în utilaj a unor suporturi – la Dolni Vestonice de exemplu²⁰, migrarea în clase tipologice, prin reascuțire²¹ sau neutilizarea unor "fosile directoare" la Mitoc²² etc. demonstrează existența unui complex de variabile ignorate până acum. "Tipul" este un compromis care atestă selecția pe mai multe niveluri, a unor opțiuni viabile, ce pot avea caracter circumstanțial, anecdotic, simbolic etc²³. În aceste condiții demersul tipologic se rezumă la a delimita afinități și specificități în funcție de modelele elaborate în zone clasice de definire a unităților taxonomice, dar nu permitea un progres real al demersului istoric.

3.4. Asimilarea modelelor franceze de studiu

Am remarcat pe parcurs permeabilitatea deosebită a cercetării paleolitice românești față de rezultatele cercetării franceze. Mai puțin coerentă decât am spera, această opțiune se explică prin combinarea mai multor argumente: poziția proeminentă pe care o ocupă cercetarea paleoliticului în Franța, bariera lingvistică inconsistentă, simpatia intelectualității românești față de cultura franceză,

¹⁷ Hill, J. M., Evans, R.K., - 1972, "A model for classification and typology. Models in archeology", Ed. D. Clarke, London, Methuen, p. 231-273

¹⁸ Otte, M., -1991- "Relations technologie - typologie en préhistoire", Anthropologie, XXIX, p. 127-130

¹⁹ Scelinski, V.E., - 1993, "Outils pour travailler le bois et l'os au Paléolithique inférieur et moyen de la Plaine Russe et du Caucase", Traces et fonction: les gestes retrouvés, ERAUL, 50, p. 309-315; Beyries, S., -1997, "Variabilité de l'industrie lithique au Mousterien – approche fonctionnelle sur quelques gisements français", BAR-IS, 338

²⁰ Tomaskova, S., - 1991, "Report on the Results of use Wear Analysis of Lithic Material from Dolni Vestonice", Dolni Vestonice – Western Slope, Ed. J. Svoboda, ERAUL 54, p. 97-101;

²¹ Dibble, H., - 1988a, "The Interpretation of Middle Paleolithic Scrapper Reduction Patterns", L'Homme de Neanderthal, vol.4, La Technique, Liège, p. 49 à 58; Dibble, H., - 1988b, "Typological Aspects of Reduction and Intensity of Utilisation of Lithic Resources in the French Mousterian", Upper Pleistocene Prehistory of Western Eurasia, Univ. Museum Monograph 54, Univ. of Pennsylvania, p. 181-197

²² Jardon, P., Fernand, C., -1993, "Rapport d'étude traceologique – Mitoc Malul Galben", Préhistoire Européenne 3, p. 73

²³ Pigeot, N., - 1991, "Reflexions sur l'histoire technique de l'homme: de l'évolution cognitive à l'évolution culturelle", Paleo, 3

atmosfera fertilă din mediul cercetării științifice franceze etc²⁴. Preluarea unor metode se face însă necritic. În fond, atitudinea e perfect explicabilă, pentru că nu s-a acordat atenție decât acelor modele ce vin în întâmpinarea propriei paradigme, o justifică și o perfecționează. Barierele ideologice, dar și cele conceptuale, pe care nu le considerăm sinonime, au dus la ignorarea altor modele și mijloace de studiu.

3.5. Concepția implicită.

Absența unui model poate reprezenta un model. Ar fi o iluzie să ne imaginăm că cercetarea arheologică a paleolitice se încadrează acestei definiții, în condițiile în care uniformitatea aplicată în studiu și interpretare atestă, în subsidiar, principii solide, pe care am încercat să le expunem mai sus. Imobilitatea lor complementară afectează un întreg ansamblu de opțiuni, începând de la tehnicile de prospectare și terminând cu maniera de expunere a rezultatelor în studii sau muzee. Discreția relativă a acestui model a permis, pe de o parte o ireparabilă pierdere de informație istorică, nicidecum conștientizată, iar pe de altă parte nu a stimulat "pierderea inocenței" prin analiza critică a scopurilor cercetării. Ceea ce, vom vedea în continuare, nu se poate afirma despre cercetarea paleolitice pe plan european.

4. O BĂTĂLIE ÎNDEPĂRTATĂ

Se poate spune că, în general, arheologia postbelică și-a creat premisele obiectivării, prin structurarea paradigmei, prin analiza și critica propriilor metode și deziderate. Competiția acerbă a ideilor și contrapunerea modelelor până în pragul dogmatismului atestă oricum o febrilă activitate de structurare teoretică²⁵. Arheologia paleolitice a reprezentat un excelent domeniu de analiză, sărăcia documentară stimulând elaborarea unor modele de studiu și interpretare, uneori adverse. Într-un atare context, cercetarea paleolitice din România a adoptat o aparentă neutralitate, ignorând avantajele potențiale ale implicării în conflict. În plus, simpatia tacită pentru *una* din paradigmele disputate explică prelungirea necritică a acestei atitudini.

4.1. F. Bordes: Confortul existențial al paleolitice din România

Caz cronic în arheologie, impactul unei personalități stabilește modele cu o eficiență echilibrată doar de autoritatea altuia. Școala tipologiei intuitive și statistice a lui François Bordes, preocupată de diacronism - în fond, primul sistem de interpretare sistematică a tehno-complexelor paleolitice - a venit în întâmpinarea speranțelor metodologice vehiculate în mediul cercetării noastre. Materializare cu valoare de definiție a modelului empirist-inductiv²⁶, metodologia cercetătorului francez a sfârșit în curând prin a se transforma în demersul ideal, ecranând autoritar orice alternativă. Aparenta eficiență "culturalizantă" și iluzoria consistență istorică a permis confortul postulatului. Longevitatea acestei metode e atestată de ultima monografie asupra paleolitice din România (Al. Păunescu - "Paleoliticul și epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpați și Siret" -

²⁴ Klein, L.V., - 1980, "Panorama de l'archeologie theorique", în Alain Schnapp, ed. <<Archeologie aujourd'hui>>, Paris, Hachette, p. 263-303

²⁵ Ibidem, passim

²⁶ Binford, L., -1972, "Contemporary Model Building: paradigms and the current state of Palaeolithic research", Ed. D. Clarke, London, Methuen, p. 109-165; Binford, L., - 1982, "The archeology of place", Journal of Anthropological Archaeology, ed. R. Whalon, vol I, nr. 1, p.5-31;

1999), cea mai elocventă dovadă a acutei crize interpretative în care preistoria a ajuns, în viziunea sa tradițională.

4.2. O lecție refuzată: André Leroi – Gourhan

Am fi putut fi tentați să considerăm permeabilitatea față de metodologiile franceze o constantă a cercetării paleolitice de la noi: nimic mai inexact. Selecția a fost fermă. Demersul lui A. Leroi-Gourhan, justificat recul al tendințelor culturaliste vehiculate în epocă, s-a îndreptat către *cotidianul* comunităților preistorice. "Purificarea" argumentației arheologice, rigoarea neegalată a săpăturii planimetrice și exhaustive, viziunea structuralistă, toate au conturat un tipar tehnic care, chiar refuzat ca opțiune interpretativă, oferea oricum perspectiva oricărei reevaluări, pe baza aceleiași documentații. Aceasta era întocmită sub presiunea obsesiei distrugerii documentului arheologic²⁷. Un scop ambițios – reconstituirea modului de viață - a impus mijloace excepționale. Minuțiozitatea planimetriei a devenit ținta criticilor: fanteze, exces financiar, acumularea în timp îndelungat a rezultatelor și, în special, aplicabilitatea rezumată la situații cu totul speciale, fericit conservate²⁸. Dincolo de perdeaua polemică, se conturează însă rezultatele de la Pincevent. Or, în România ele nu au provocat, cu excepția admirației, nici o mutație.

4.3. O alternativă străină: New Archaeology

Anii '60 au inaugurat asediul școlilor tradiționale de arheologie - în special europene - de către adepții procesualismului - în general americani. Impactul acestei *new archaeology*, mai puternic în mediile anglo-saxone, nu a ocolit cercetarea Paleoliticului, dimpotrivă. Principiile noii orientări teoretice (existența legilor, sau cel puțin a regularităților în procesele culturale și reflectarea lor în materialul arheologic; tendința de formalizare a studiului prin procedee logice sau matematice; viziunea sistemică, corelată cu interdependența funcțională a elementelor unui sistem cultural, ceea ce oferă perspective interpretative pe baza eșantioanelor materiale conservate etc.), în ciuda variațiilor interne, alcătuiesc o mulțime a cărei intersecție cu marxismul cuprinde funcționalismul, neo-evoluționismul și, nu în ultimul rând, materialismul în accepțiunea precizată mai sus. Practic, sistemele culturale sunt considerate a fi sisteme ce-și caută un echilibru permanent, elementele ce le alcătuiesc fiind stimulate independent²⁹. Toate aceste componente oferă avantaje adaptative menite, în ultimă instanță exclusiv, să asigure supraviețuirea³⁰. Restrictiv, ca orice "-ism", procesualismul - puternic marcat de tradiția antropologică americană - acordă o importanță aparte modelelor ipotetico-deductive și legilor trans-culturale. La nivelul unui singur tehnocomplex, evaluarea procesualistă se rezumă astfel: materialul arheologic reprezintă un eșantion nemodificat al unor activități funcționale specifice. De aici interpretarea, spre exemplu a faciesurilor definite de Bordes, în termenii unor activități specifice.

Asediul bibliografic al "noii arheologii" a găsit școala europeană de cercetare a Paleoliticului fortificată în canoane inductiv-culturaliste, tradiționale, sau în orientări structuraliste (cazul cel mai celebru - André Leroi-Gourhan). Scepticismul cu care a fost receptată de școala franceză și-a pus

²⁷ Gourhan, A.L., -1964, "*Les religions de la préhistoire*", Paris, P.U.F.; Gourhan, A.L., -1983, "*Gestul și cuvântul*", Ed. Meridiane, București, vol. I-II; Groenen, M., - 1992, "*Andre Leroi Gourhan et la Préhistoire*", prezentare generală la "*L'art pariétal - Langage de la Préhistoire*", Ed. Jerome Millon, p. 15-53

²⁸ Bordes, F., -1975, "*Sur la notion de sol d'habitat en préhistoire paléolithique*", BSPF, tome 72, CNRSM-nº5, p. 139-144

²⁹ vezi nota 15

³⁰ Ibidem și nota 28

obișnuita amprentă, dovadă fiind absența desăvârșită a unei poziții asupra acestei orientări metodologice din partea paleoliticienilor români.

Din nefericire, aparenta ireductibilitate a pozițiilor adoptate nu a permis evidențierea aspectelor utile conceptual și metodologic: procesele adaptative însoțesc pe cele istorice (migrație, difuzie, aculturație etc.), există o relație între comportament și cultura materială, deși greu de identificat pe baza paralelelor etnografice directe, iar autonomia (dacă nu independența) metodologică a arheologiei, mai greu de acceptat în Europa, se impune, în special pentru perioadele în care izvoarele istorice sunt exclusiv reprezentate de rămășițele materiale. Dezavuată vehement sau acceptată cu entuziasm, *new archaeology* atestă, în orice caz, acuitatea problemelor ridicate, ignorarea ei demonstrând un conservatorism explicabil, probabil, prin autosuficiență.

5. PERSPECTIVE

Sucesiunea de constatări pe care am încercat să le expunem mai sus ne conduce către o imagine a cercetării paleoliticului românesc aflată într-o evidentă criză interpretativă. Uzualul caracter recursiv al teoriei și practicii arheologice ne apare dezarticulat, factorul determinant fiind preeminența unei practici "legitimiste", în care volumul faptelor acumulate nu poate suplini teoria. Peisajul epocii paleolitice apare în România de o frustă materialitate, oglindită sieși: comunitățile paleolitice nu trăiesc, ci *supraviețuiesc*. Se recomandă o structură, lipsită de procese, în care faptele sunt constatate, înregistrate, dar nu pot fi justificate istoric. Vinovată de această lipsă de perspectivă o constituie confundarea acestor "fapte" cu reflexul lor material cel mai evident, industria litică. Din nefericire, cultura materială nu e un text lizibil, scris într-o limbă cunoscută, ci o anagramă, supusă unor etaje de selecție ce pot fi rezumate în trei categorii: 1. criteriile abandonului dovezilor materiale ale unui sit; 2. modificările post-depoziționale (geologice, biologice, geochimice etc.); 3. selecția arheologică, de care e responsabil cercetătorul. Acest ultim filtru, încununarea unui eșantionaj etajat, clamează o exigență crescută, fiind singurul capabil să identifice efectele celorlalte două și, mai ales, de a se delimita, pe cât posibil, de propriul subiectivism, în scopul unei cunoașteri istorice reale. Spunem "istorică" pentru că preistoria nu este contrapusă istoriei, analiza cercetării paleoliticului din România explicând de ce ne-am asumat riscul acestui truism.

În cadrul kuhnian al unei paradigme, numărul *surprizelor* posibile³¹ acceptate de către un cercetător este restrâns, în general ele sfârșind prin a fi integrate acesteia, chiar cu prețul mistificărilor. De aici, reevaluarea manierei enunțative de cunoaștere a evoluției comunităților preistorice de pe teritoriul României ne apare de o strictă necesitate, fie și numai datorită caracterului distructiv al demersului arheologic, dacă acest aspect al responsabilității cercetătorului poate fi minimalizat.

O nouă structură teoretică nu implică denunțarea autmată a cumulului de informație anterior, ci modificarea ponderii criteriilor de studiu conservate până acum sub protecția postulatelor. Astfel, considerăm că, de exemplu, nu regularitățile generale, constatăte empiric, determină faptele particulare ci, dimpotrivă, un studiu acribic generalizat al contextului particular poate conduce către definirea eventuală a unor reguli ale comportamentului adaptativ. Acest lucru impune o schimbare radicală a strategiilor de exploatare informațională a unui sit. Practic, simplificând și fără a transpune noile criterii în canoanele unui alt dogmatism, studiul industriei litice ar trebui să acorde o atenție

³¹ vezi nota 28

specială tehnologiei și dovezilor traseologice, decaparea și înregistrarea mărturiilor arheologice să fie preocupată într-o măsură crescută de identificarea structurilor latente, nu numai a celor "arhitecturale", iar gama interdisciplinară să se amplifice. Suntem conștienți că această viziune va întâmpina dificultăți de materializare. În parte, le putem defini: cele "obiective" (implicare financiară deosebită, raritatea personalului specializat și superspecializat, timpul crescut de acumulare a rezultatelor, echilibrat însă de eficiența lor reală etc.) și cele "subiective", în care integrăm reticența anumitor practicieni față de inovațiile metodologice. Însă, așa cum aceste dezavantaje nu ne-au împiedicat să elaborăm o analiză - de ale cărei neajunsuri suntem, în parte, conștienți - ne afirmăm și convingerea că o nouă metodologie va avea aplicabilitate practică și va împiedica manipularea imprudentă a unor definiții golite de semnificație ("om", "cultură", "preistorie"). Cu alte cuvinte, considerăm că atenția acordată până acum *prezențelor*, ca parte a *posibilului* ar trebui direcționată și către studiul *absențelor*. Definirea "imposibilului" unui univers cultural este, și ea, în bună măsură, capabilă să ne asigure înțelegerea deplină a competențelor, simbolurilor și perspectivelor unui individ sau unei comunități preistorice.